

EESTI KONJUNKTUURIINSTITUUT

ESTONIAN INSTITUTE
OF ECONOMIC RESEARCH

Rävala 6 19080 Tallinn Estonia tel +372 681 4650 fax +372 667 8399 E-mail eki@ki.ee

**Illegaalsete tubakatoodete
tarbimine ja kaubandus Eestis
(elanike hinnangute alusel)**

Tallinn
Aprill 2005

SISUKORD

Sissejuhatus	3
1. Eesti elanike suitsetamisharjumused	4
1.1. Suitsetamise levik Eestis	4
1.2. Legaalsete sigarettide eelistamise põhjused	5
2. Elanike eksperthinnangud sigarettide illegaalse kaubanduse kohta.....	8
3. Illegaalsete sigarettide isiklik tarbimine.....	10
3.1. Illegaalsete sigarettide kättesaadavus.....	10
3.2. Illegaalsete sigarettide tarbimine.....	12
3.3. Sigarettide illegaalse kaubanduse piiramise meetodid.....	14
4. Illegaalsete sigarettide osakaal sigaretiturul.....	16
Kokkuvõte	18

SISSEJUHATUS

Tubakatooteid käsitletakse maailmas erilise kaubagrupina, mille tervist kahjustava mõju tõttu on nad maksustatud aktsiisiga. Aktsiisimaksu rakendamise ning sellest tuleneva kõrgema hinna kaudu püüavad riigid vähendada tubakatoodete tarbimist ning aktsiisitulu arvel korvata teatud määral tarbimisest tekitatud kahjusid. Legaalsete tubakatoodete kõrgem hind ahvatleb aga omakorda salakaubitsejaid, kes püüavad teenida kasumit odavama kauba pakkumisega, tasumata riigimakse.

Eesti Konjunktuuriinstituut (EKI) on tegeleud tubakaturu uuringutega alates 1998. aastast. Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi tellimusel on antud töö raames uuritud sigarettide illegaalse kaubanduse problemaatikat. Kuna sigaretid moodustavad Eestis tubakatoodete tarbimises valdava osa ning muude tubakatoodete (nt sigarid, sigarillod, suitsetamistubakas jne) tarbimine pole olulise tähtsusega, siis on käesolevas töös analüüsitud sigarettide kaubandust ja tarbimist. Töö eesmärgiks on välja selgitada illegaalsete sigarettide osakaal sigarettide kogukaubanduses ning illegaalse kaubanduse poolt riigile tekitatud maksutulukaotused.

Töö on jaotatud neljaks peatükiks:

1. ülevaade suitsetamise levikust;
2. küsitletute ekspertarvamused sigarettide illegaalse kaubanduse kohta;
3. illegaalsete sigarettide suitsetajate isiklikud kokkupuuted salasigaretidega;
4. koondülevaade illegaalsete sigarettide osakaalust sigaretiturul ning hinnang riigi maksutulukaotusele.

Analüüsi tulemused kajastavad 2004. aasta olukorda ning muutusi perioodil 1998-2004.

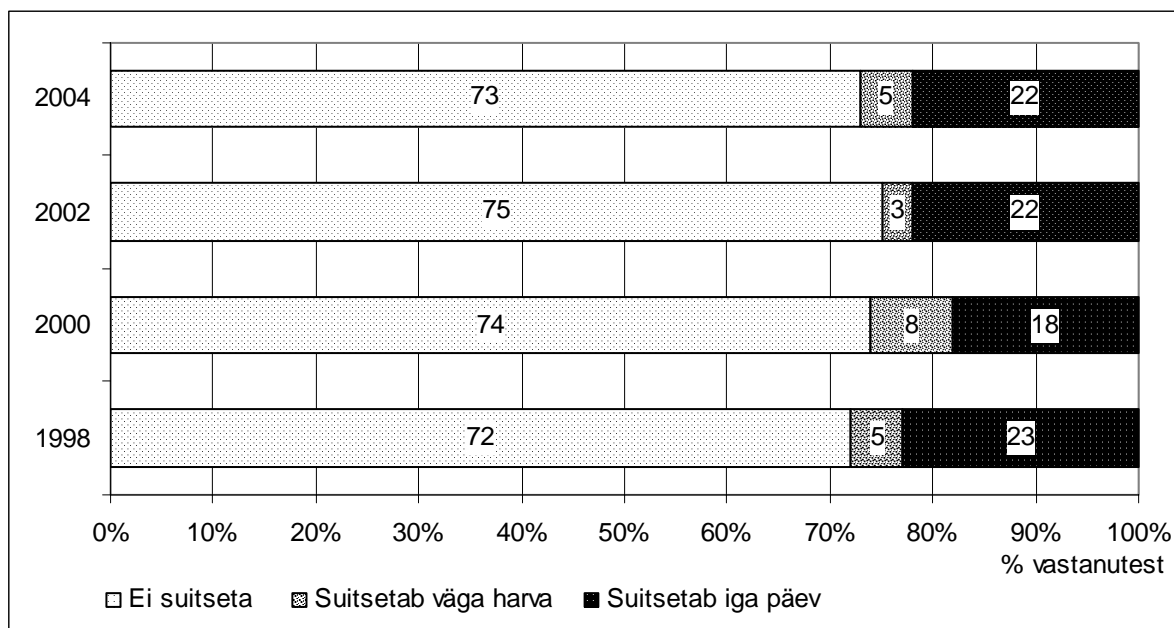
Uurimistöö tugineb 720 Eesti elaniku kirjalikule küsitlusele (teostatud 2004. a novembris). Küsitletud kuuluvad EKI tarbijate paneeli koosseisu ning esindavad läbilõiget Eesti elanikest soo, rahvuse, elukoha, regiooni, vanuse (18-74 eluaastat), hariduse ja netosissetuleku (pereliikme kohta kuus) osas alljärgnevalt.

1. EESTI ELANIKE SUITSETAMISHARJUMUSED

1.1. Suitsetamise levik Eestis

EKI on uurinud suitsetamise üldist levikut täiskasvanute hulgas, mis hõlmab nii legaalsete kui illegaalsete sigarettide tarbimist. Elanike suitsetamisharjumusi ning nende muutusi on antud peatükis analüüsitud nii ajalise dünaamika kui sotsiaal-demograafiliste tunnuste lõikes.

Suitsetamisharjumustest on järgnevalt käsitletud seda, kui palju täiskasvanutest suitsetab ning kas tegemist on igapäevase suitsetamisega või suitsetatakse harvemini. 2004. aastal läbi viidud küsitluse andmetel on Eestis 27% täiskasvanutest suitsetajad. Seejuures on 22% täiskasvanutest igapäeva-suitsetajad ning 5% suitsetab harvemini (2003. a olid vastavad näitajad 26% ja 4%). Joonisel 1.1 toodud eelnevate aastate tulemustest nähtub, et igapäevasuitsetajate osakaal on taas 1990ndate lõpu tasemel, selle mõningane taandumine leidis aset 2000ndate alguses, mil populaarsust võitis vahetevahel suitsetamine. Igapäeva-suitsetajad märkisid küsitlusel ka kogused, kui palju sigarette nad keskmiselt päevas suitsetavad, tulemustest järeldus, et keskmine igapäeva-suitsetaja poolt tarbitav kogus on nende endi hinnangul 13 sigaretti (2003. a 15 sigaretti). Need, kes suitsetavad vahetevahel, teevad seda enamasti mõnel üritusel või konkreetses seltskonnas ning seega ei tarbi sigarette sagedasti ning iga päev.

Joonis 1.1. Suitsetamise levik Eestis

Sotsiaal-demograafilistest gruppidest on suitsetajaid enam madalama haridustasemega ja väiksema sissetulekuga täiskasvanute seas, 30-49 aastaste ning mitte-eestlaste hulgas, samuti on suitsetajate osakaal suurem külaelanike seas (täiendavalt vt lisa 2.1). Suitsetamise sageduse järgi esinevad suurimad erinevused vanuse alusel. Kui näiteks iga kolmas 30-49 aastane täiskasvanu suitsetab iga päev, siis teistes vanusegruppides on igapäeva-suitsetajate osakaal 2-3 korda väiksem, samas on vahetevahel suitsetamine kõige iseloomulikum 18-29 aastastele.

Meeste ja naiste suitsetamise erinevuste ning trendide kohta saab järeldusi teha 25 aasta lõikes, kuna EKI on vastavaid uuringuid teostanud ka 1970ndate ja 1980ndate lõpus. Tabelis 1.1 toodud tulemuste järgi saab öelda, et naiste seas on suitsetamine viimase 25 aasta jooksul mõnevõrra tõusnud, kuid meeste arvestuses langenud. Suitsetamise üldise languse taga on seega suitsetamise vähenemine meeste seas.

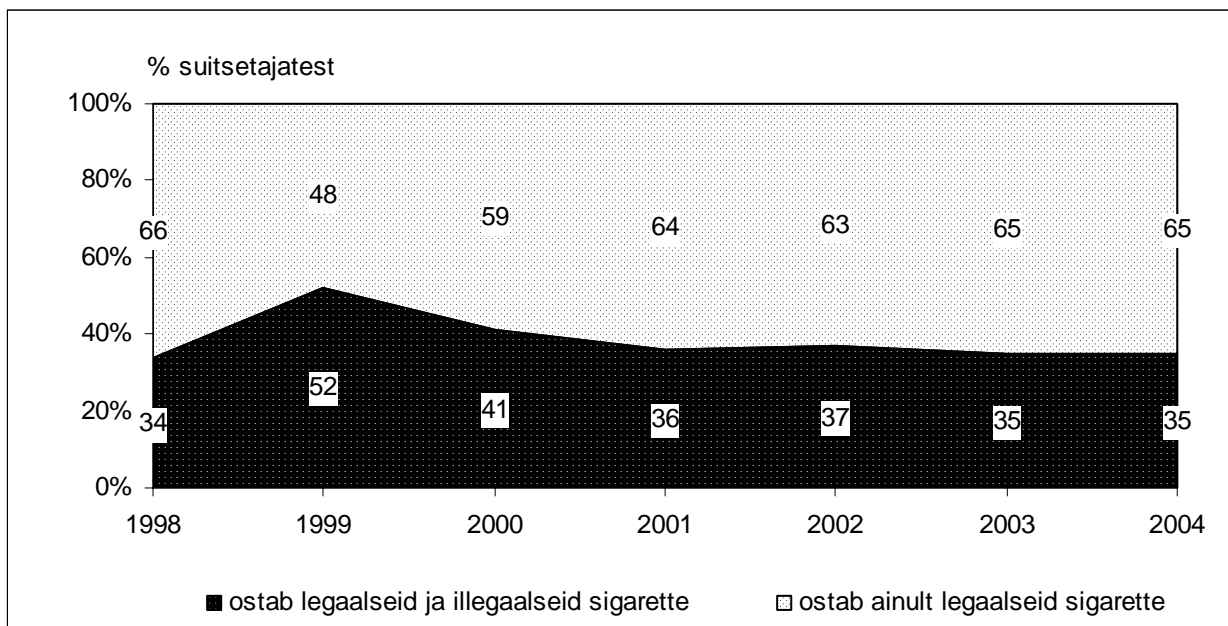
Tabel 1.1. Suitsetajate osakaal soo järgi (% vastanutest)

	1979	1989	1999	2003	2004
Mehed	49	48	38	40	38
Naised	18	19	20	23	21
Keskmiselt	34	34	29	30	27

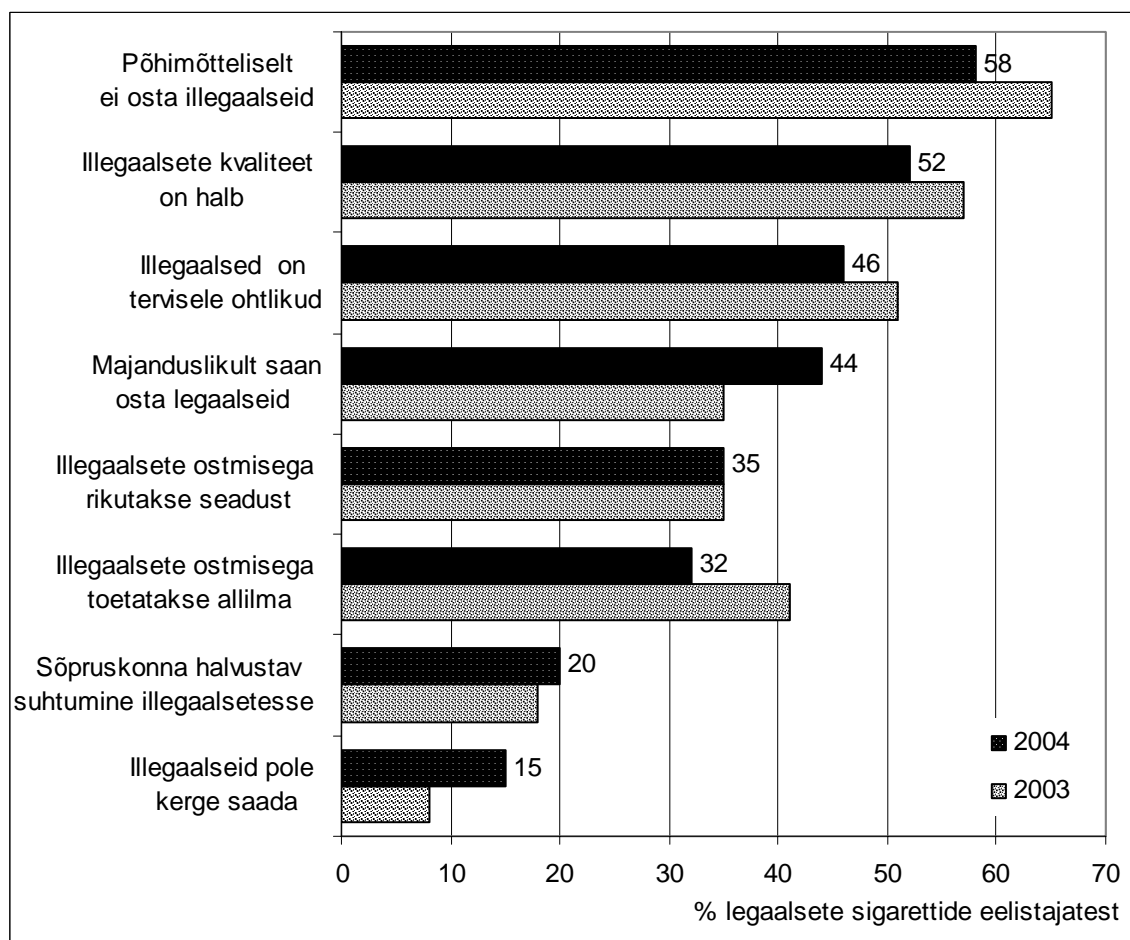
1.2. Legaalsete sigarettide eelistamise põhjused

Sigarettide ostmisel eelistab osa suitsetajaid alati legaalset kaupa, samas on ka neid, kes ostavad vahetevahel või pidevalt illegaalseid sigarette. Käesolevas alapeatükis leiab käsitlemist legaalsete sigarettide eelistamine ning selle põhjused, illegaalsete sigarettide ostmise põhjused on toodud alapeatükis 3.2.

Legaalseid sigarette eelistas 2004. aastal osta 65% suitsetajatest, sama osakaal oli ka 2003. aastal. Sarnaselt 2003. aastale on legaalse kauba eelistajaid endiselt enam Põhja-Eesti ja Lääne-Eesti suitsetajate seas, 18-29 aastaste, kõrgharidusega ning suurema sissetulekuga suitsetajate hulgas (täiendavalt vt lisa 2.2). Kui analüüsida legaalsete sigarettide eelistamises aset leidnud trende, siis jooniselt 1.2 on näha, et legaalse kauba eelistajate osakaal on viimastel aastatel püsinud stabiilne. Legaalsete sigarettide eelistamine vähenes 1990ndate lõpus, mil üle poolte suitsetajate ostis vahetevahel või pidevalt illegaalseid sigarette, 2000ndate alguses hakkasid aga suitsetajad taas tegema ostuotsuseid rohkem legaalsete sigarettide kasuks.

Joonis 1.2. Legaalseid ja illegaalseid sigarettide vahel valiku tegemine

Joonis 1.3. Legaalseid sigarettide eelistamise põhjused

Joonisel 1.3 on esitatud põhjused, miks legaalseste sigarettide suitsetajad ostavad vaid seaduslikku kaupa. Siinkohal on välja toodud ajendid, mida suitsetajad pidasid enda jaoks väga oluliseks. Tulemustest selgub, et üle poolte legaalseste sigarettide eelistajate ei taha illegaalseid sigarette osta põhimõtteliselt, samuti ei peeta salakauba kvaliteeti usaldusväärseks. Põhimõtteliselt ainult legaalseste sigarettide ostmine on väga oluline või mõnevõrra oluline eelkõige kõrgharidusega suitsetajatele ning noorematele inimestele. Pingereas olid järgmisteks olulisteks põhjusteks arvamus, et illegaalseste sigarettide suitsetamine võib kahjustada tervist, ning asjaolu, et majanduslik olukord võimaldab osta legaalseid sigarette ja ei pea otsima alternatiivi odavamate salasigaretide näol. Salasigaretide suitsetamise seostamine terviseohtudega näitab, et legaalseste sigarettide kvaliteeti peetakse usaldusväärsemaks ning rohkem kontrollitumaks, ehkki osa illegaalselt müüdavaid sigarette on seaduslikult ja kontrollitult toodetud, kuid illegaalselt müüdud – tegemist on maksupettusega. Põhjuste pingerea lõpetavad suitsetajate soovimatust toetada illegaalseste sigarettide ostmise läbi kuritegevust ja rikkuda seadusi; kartus, et sõpruskond suhtuks halvustavalt illegaalseste sigarettide suitsetamisse ning asjaolu, et salakauba kättesaadavus on raske.

Kui võrrelda legaalseste sigarettide eelistamise põhjuste olulisuse muutumist perioodil 2003-2004, siis jooniselt 1.3 järeldeb, et tunduvalt rohkem rõhutati 2004. aastal rahuldavat majanduslikku olukorda, mis võimaldab osta legaalseid sigarette, ning salakauba rasket kättesaadavust. Oma tähtsust on aga aastaga kõige enam minetanud suhtumine, et illegaalseste sigarettide ostmisega toetatakse allilma.

2. ELANIKE EKSPERTHINNANGUD SIGARETTIDE ILLEGAALSE KAUBANDUSE KOHTA

Üheks võimaluseks illegaalse tubakaturu uurimisel on elanike eksperthinnangute kasutamine. Viimased sisaldavad infot, mis põhineb igapäevasest elust kogunenud tähelepanekutel uuritava probleemi kohta. Antud peatükis on analüüsitud eksperthinnanguid illegaalsete sigarettide ostjate, tarbimise, müügi- ning infokanalite kohta.

Hinnangute andmisel lähtuvad inimesed erinevatest infokanalitest saadud teabest. Elanike teadlikkust illegaalsete sigarettidega seonduva kohta mõjutab meedia, isiklikud kokkupuuted salaturuga, tuttavatelt saadud informatsioon jne. Küsitlusel uuriti, millised infokanalid on vastajate hinnangute aluseks, kust konkreetselt saadakse teavet illegaalsete sigarettidega seonduva kohta. Tulemustest nähtub, et peamiseks infoallikaks on sugulased, sõbrad, tuttavad, kellelt on kuulnud antud teemat puudutavat teavet (märkis 46% vastanutest), peaaegu iga kolmas vastanu ütles aga, et illegaalsete sigarettide kohta on ta saanud informatsiooni meediast. Mõnevõrra vähem saadakse infot isiklikest kokkupuudetest illegaalsete sigarettide müügiga, kas neid ise ostes, müüki pealt nähes vms. Salaturuga isiklike kokkupuudete kaudu on teavet saanud ligi 1/5 vastanutest, piirkondlikult on isiklike kokkupuuteid olnud enim Kirde-Eesti elanikel (ligi 1/3-l vastanutel). Teiste regioonidega võrreldes oli Kirde-Eesti elanike seas ka tutvusringkonna kaudu teabe saamine väga levinud infoallikaks (märkis 61% vastanutest).

Nagu küsitlusest selgus, saavad inimesed illegaalsete sigarettidega seonduva kohta teavet peamiselt oma tutvusringkonnast. Küsitlusel uuriti, kas ja kuipalju teatakse oma tuttavate seas olevat inimesi, kes salasigarette ostavad. Tulemustest järeldub, et peaaegu iga teine vastaja teadis tutvusringkonnas kedagi, kes seda teeb (15% vastanutest teadis paljusid ning 32% mõnesid ostjaid). Kõige rohkem märkisid Kirde-Eesti inimesed, et teavad tuttavaid, kes ostavad salasigarette (40% vastanutest teadis paljusid, 27% mõnesid), kõige vähem ostjaid teadsid Põhja-Eesti ja Lääne-Eesti inimesed. Kas see peegeldab salasigarette levikut regiooniti ning antud problemaatika teravust vastavates piirkondades, näitab illegaalsete sigarettide isikliku tarbimise analüüs (toodud 3. peatükis).

Küsitlusel uuriti ka elanike arvamust illegaalsete sigarettide osa kohta sigarettide üldises tarbimises. Sarnaselt eelnevatele aastatele arvati, et illegaalsete sigarettide vastav osakaal võib ulatuda kuni 50%-ni. Eksperthinnangute alusel on 2000ndatel salakauba osakaal üldises tarbimises mõnevõrra vähenenud, moodustades perioodil 2002-2004 siiski *ca* kolmandiku.

Keskmiselt on elanike eksperthinnangute järgi illegaalsete sigarettide tarbimine üldisest sigarettide tarbimisest järgnev:

- 2004. aastal 34%;
- 2003. aastal 32%;
- 2002. aastal 34%;
- 2001. aastal 37%;
- 2000. aastal 39%;
- 1999. aastal 38%.

Elanike hinnangul müüakse illegaalseid sigarette peamiselt turgudel (märkis 61% vastanutest), müüja kodus (49% vastanutest) ning käest kätte tänaval (47% vastanutest). Samu müügikohti nimetati ka eelnevatel aastatel kui kõige olulisemaid. Antud hinnangute aluseks võivad olla asjaolud, et vastaja teab isiklikult müügikohti ja tugines vastates sellele teadmisele, teiseks võis ta oma arvamuse kujundada mujalt teada saadud informatsiooni põhjal (nt meedias kajastatu järgi). Elanike müügikohtadealase teadlikkuse väljaselgitamiseks paluti neil küsitlusel märkida, kas nad isiklikult teavad mõnda regulaarselt tegutsevat salasigaretide müügikohta või müüjat. Vastanutest 29% andis teada, et on taolisest müügikohast teadlik, millest järeldub, et illegaalne müük toimub suhteliselt avalikult. Piirkondlikult on müügikohtade teadmise osas olulised erinevused: kui näiteks Lääne-Eestis ja Põhja-Eestis teab vastavaid müügikohti või müüjaid iga viies elanik, siis Kirde-Eestis üle poolte (56%) elanike (vt lisa 2.3).

Illegaalsete sigarettide leviku ja tarbimise kohta kokkuvõtivate järelduste tegemiseks on vaja elanike eksperthinnanguid võrrelda inimeste hinnangutega iseenda tarbimiskäitumise kohta. Viimastele on keskendutud järgmises peatükis.

3. ILLEGAALSETE SIGARETTIDE ISIKLIK TARBIMINE

Illegaalsete sigarettide kaubanduse ja tarbimise trendide analüüsimisel saab eksperthinnangute kõrval kasutada ka elanike hinnanguid endi tarbimiskäitumise kohta, mis tuginevad isiklikele kokkupuudetele illegaalsete toodetega.

3.1. Illegaalsete sigarettide kättesaadavus

Illegaalsete sigarettide kättesaadavus on üheks teguriks, mis mõjutab nende müüki. Kui tarbijal on soov osta salakaupa, kuid selle hankimine on raskendatud, siis ei pruugita ostuni jõuda. Küsitlusel hindasid illegaalsete sigarettide ostjad kättesaadavust oma kogemuse põhjal: kas ja kuidas on nende elukohas kättesaadavus muutunud. Tabelis 3.1 esitatud aegreast nähtub, et aasta-aastalt on illegaalsete sigarettide kättesaadavus jäänud stabiilsemaks ning kui muutused on aset leidnud, siis pigem kättesaadavuse raskemaks kui kergemaks muutumise suunas. Samasugune trend jätkus ka 2004. aastal, mil enamus illegaalsete sigarettide ostjatest (61%) märkis, et nende elukohas on kättesaadavus jäänud samaks (kergemaks muutumist nimetas 13% ning raskemaks muutumist 17%). Piirkondlikult andsid muutustest teada eelkõige Lääne-Eesti illegaalsete sigarettide suitsetajad, kelledest pooled ütlesid, et nende elukohas on kättesaadavus muutunud mõnevõrra kergemaks, veerandi hinnangul aga mõnevõrra raskemaks. Kättesaadavuse hindamisel oli kõige enam raskusi Põhja-Eesti illegaalsete sigarettide suitsetajatel, kelledest peaaegu iga viies ei osanud arvamust avaldada.

Tabel 3.1. Illegaalsete sigarettide kättesaadavuse muutumine
(% illegaalsete sigarettide ostjatest)

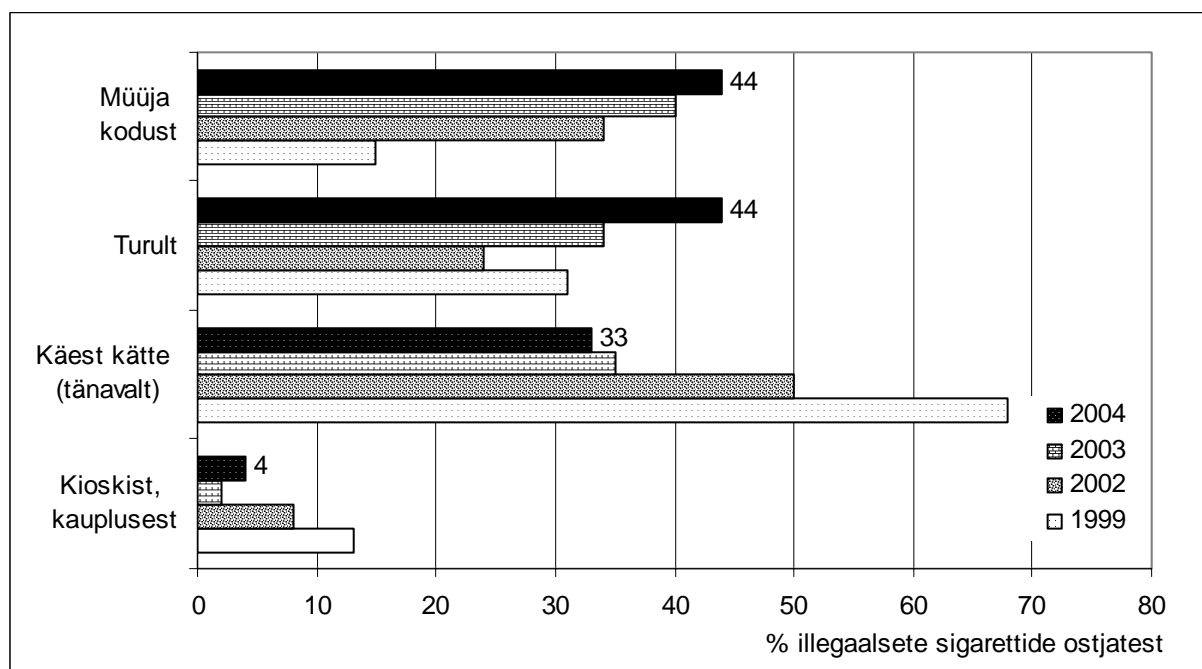
	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Muutunud oluliselt kergemaks	8	4	4	2	4	5	5
Muutunud mõnevõrra kergemaks	4	5	6	10	2	5	8
Jäänud samaks	27	50	52	50	54	55	61
Muutunud mõnevõrra raskemaks	14	14	24	29	23	15	14
Muutunud oluliselt raskemaks	10	2	5	4	9	10	3
Ei oska öelda	37	25	9	5	8	10	9
Kokku	100	100	100	100	100	100	100

Illegaalsete sigarettide suitsetajad sooritavad oste erinevates ostukohtades ning küsitlusel võis märkida eri kohad, kust nad salakaupa ostavad. Tulemused on toodud tabelis 3.2, kust järeldub, et illegaalsete sigarettide ostukohtadena on kõige populaarsemad müüja kodu (regioniiti enim levinud Kirde-Eestis ja Lõuna-Eestis) ning turud, millele järgneb tänavamüük käest kätte. Tabelis 3.2 nimetatud ostukohtade kõrval saab öelda, et üha levinum on ka kauba kohale toimetamine tellimuse peale, st müüja toimetab kauba ostja soovitud paika.

Tabel 3.2. Illegaalsete sigarettide ostukohad (% illegaalsete sigarettide ostjatest)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Müüja kodust	21	15	23	33	34	40	44
Turult	41	31	29	31	24	34	44
Käest kätte (tänavalt)	66	68	59	43	50	35	33
Kioskist, kauplusest	24	13	7	13	8	2	4
Baarist, restoranist	3	3	1	0	2	0	1
Mujalt	0	2	3	9	16	10	13

Jooniselt 3.1 nähtub, et 1990ndate lõpuga võrreldes on oluliselt vähemaks jäänud tänavamüüki käest kätte ning üha enam on süvenenud trend, et illegaalseid sigarette ostetakse müüja kodust. Müüja ja ostja otsekontaktide olulisus on seega ka aasta-aastalt suurenenud. Kui 2000ndate alguses oli märgata turumüügi vähenemist, siis perioodil 2003-2004 on see taas rohkem hakanud levima. Küsitlusandmetel on peaaegu hääbunud illegaalsete sigarettide vahendus kioskite ja kaupluste kaudu.

Joonis 3.1. Illegaalsete sigarettide ostukohad

3.2. Illegaalsete sigarettide tarbimine

Illegaalsete sigarettide tarbimisel on erinevad põhjused ning küsitlusel paluti illegaalsete sigarettide suitsetajatel märkida, mis ajendab neid salakaupa ostma. Tabelis 3.3 toodud 2004. aasta vastuste alusel saab järeldada, et salakaubitsejate pakutav odavam hind on peamiseks põhjuseks, miks illegaalseid sigarette ostetakse. Odavam hind on olnud kõige olulisem põhjus ka eelnevatel aastatel, seejuures on tegemist teguriga, mis on sigarettide salakaubanduse leviku peamiseks põhjuseks ka mujal maailmas. Samas on osade suitsetajate jaoks oluline ka salasigarette kerge kättesaadavus nende elukohas ning see, et mark, mida on harjutud tarbima, ei ole legaalselt Eestis müügil (peamiselt on tegemist odavate Venemaa sigarettide suitsetajatega). Illegaalsetest sigarettidest on Eestis enim levinud järgmised margid: *More, L&M, Bond, North Star, Priima*.

Tabel 3.3. Illegaalsete sigarettide ostmise põhjused (% illegaalsete sigarettide ostjatest)

	Väga oluline	Mõnevõrra oluline	Pole oluline	Ei oska öelda
Illegaalsed sigaretid on odavamad	81	16	3	0
Illegaalsed sigaretid on kergesti kättesaadavad	23	39	38	0
Mark, mida tarbitakse, pole legaalselt saadaval	25	14	53	8

Eelnevast järeldus, et enamasti on legaalsete ja illegaalsete sigarettide hinnavahe salaturu leviku määravaks faktoriks. Kuna tubakatoodete suhtes rakendatakse aktsiisimaksu, siis sellest tulenevalt on legaalsete sigarettide hind kõrgem. Riigimaksudest kõrvalehoidmine võimaldab müüjatel pakkuda kaupa odavamalt ning teenida maksmata maksude arvel kasumit. Illegaalsed sigaretid on ligi kaks korda odavamad kui legaalsed: 2004. aasta IV kvartalis maksis pakk salasigarette keskmiselt 9,5 krooni, samas legaalsete sigarettide keskmiseks hinnaks oli 19,25 krooni paki kohta. Varasemate aastatega võrreldes on illegaalsete sigarettide hinnatõus kiirenenud: 2003. a – 7,7 kr/pakk, 2002. a – 7,2 kr/pakk, 2001. a – 7,0 kr/pakk.

Euroopa Liidu (EL) liikmena tuleb Eestil harmoneerida tubakatoodete aktsiisipoliitika EL nõuetele vastavaks ning selle saavutamiseks on Eestil üleminekuperiood aastani 2010. Viimase raames suureneb sigarettide aktsiisimäär iga aasta 1. juulist, kuid kas legaalsete sigarettide hinnatõus avaldab mõju ka illegaalsete sigarettide müügile, sõltub tarbijate hinnatundlikkusest, salasigarette kättesaadavusest jms.

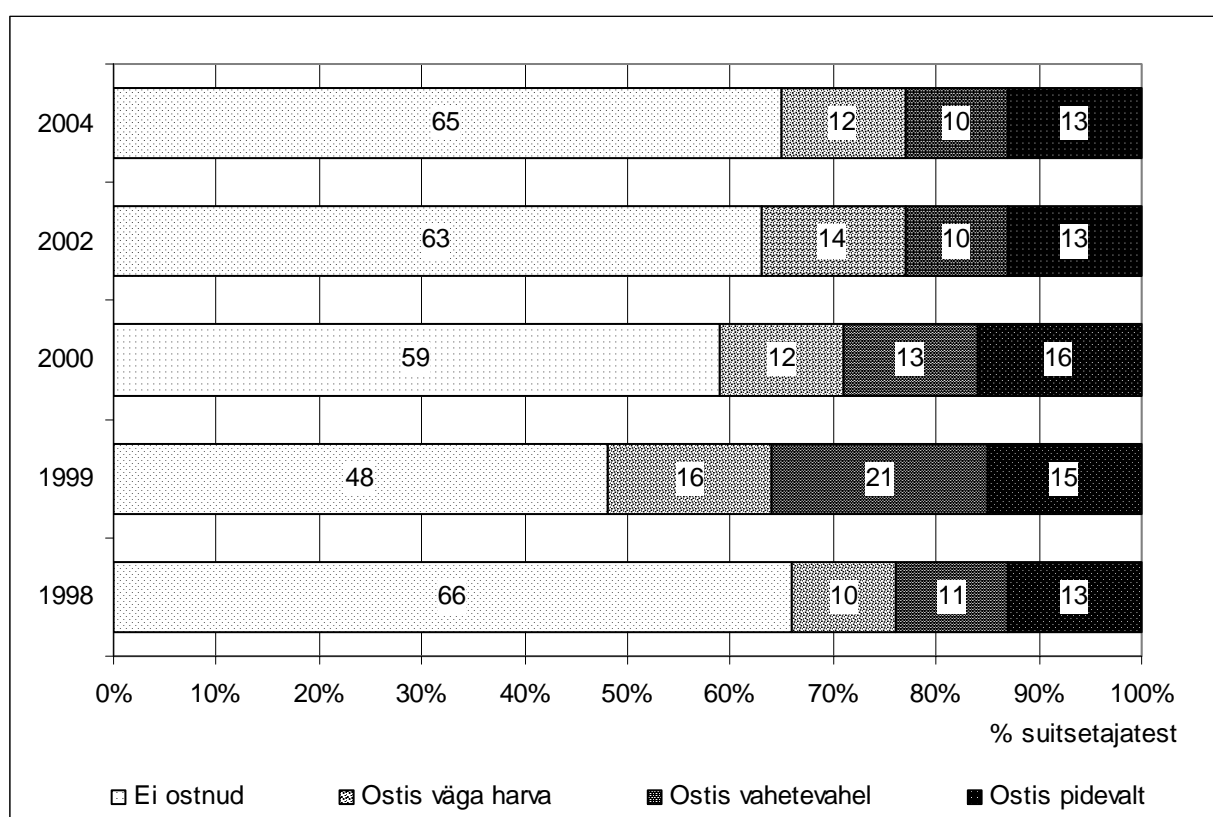
Illegaalsete sigarettide ostmise ja tarbimise analüüs tugineb suitsetajate hinnangutele oma isiklike kokkupuudete kohta salasigaretidega. Tabeli 3.4 alusel saab öelda, et 2004. aastal püsis illegaalsete sigarettide ostjate osakaal eelnevate aastate (2001-2003) tasemel. Illegaalsete

sigarettide ostjaid oli 2004. aastal 35% suitsetajatest, seejuures jagunesid nad ostmise sageduse järgi (regulaarselt, vahetevahel ning väga harva) peaaegu võrdselt kolme gruppi. Illegaalsete sigarettide suitsetajate endi hinnangul ostavad nad keskmiselt 22 pakki salasisigarette kuus (vastused 2004. aasta oktoobri kohta).

Tabel 3.4. Illegaalsete sigarettide ostmine (% suitsetajatest)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Ostis pidevalt	13	15	16	14	13	13	13
Ostis vahetevahel	11	21	13	12	10	10	10
Ostis väga harva	10	16	12	10	14	12	12
Ei ostnud	66	48	59	64	63	65	65
Kokku	100	100	100	100	100	100	100

Pikema aegrea kohta saab järeldada, et illegaalsete sigarettide müük oli kõige ulatuslikum 1999. aastal, mil suitsetajatest pooled ostsid salasisigarette (vt joonis 3.2). 2000ndatel on illegaalsete sigarettide ostjate osakaal vähenenud ning seda peamiselt mõnikord või harva salakaupa ostnute arvel, pidevalt illegaalseid sigarette ostvate suitsetajate osakaal on vähenenud minimaalselt.

Joonis 3.2. Illegaalsete sigarettide ostmine

Sotsiaal-demograafiliste tunnuste lõikes saab öelda, et illegaalsete sigarettide ostjaid on enam madalama hariduse ning väiksema sissetulekuga suitsetajate seas (vt lisa 2.2). Piirkondlikult on jätkuvalt illegaalsete sigarettide ostjaid kõige rohkem Kirde-Eesti suurlinnades (1/3 suitsetajatest ostab illegaalseid sigarette pidevalt ning ligi 1/3 mõnikord või väga harva), keskmisest vähem on illegaalsete sigarettide ostjaid Põhja-Eestis ja Lääne-Eestis (*ca* veerand suitsetajatest).

Küsitlusel hindasid salakaubaga kokkupuuteid omavad suitsetajad ka illegaalsete sigarettide osakaalu oma sigarettide kogutarbimises. Kui 2003. aastal moodustasid illegaalsed sigaretid iga kolmanda suitsetaja kogutarbimisest 100%, siis 2004. aastal on antud näitaja vähenenud, iga viies suitsetaja ostab ainult salasigarette. Illegaalsete sigarettide tarbimise osakaalu aegrida sigarettide kogutarbimisest on kaalutud keskmisena alljärgnev (suitsetajate hinnangul):

- 2004. aastal 17%;
- 2003. aastal 19%;
- 2002. aastal 19%;
- 2001. aastal 19%;
- 2000. aastal 21%;
- 1999. aastal 27%.

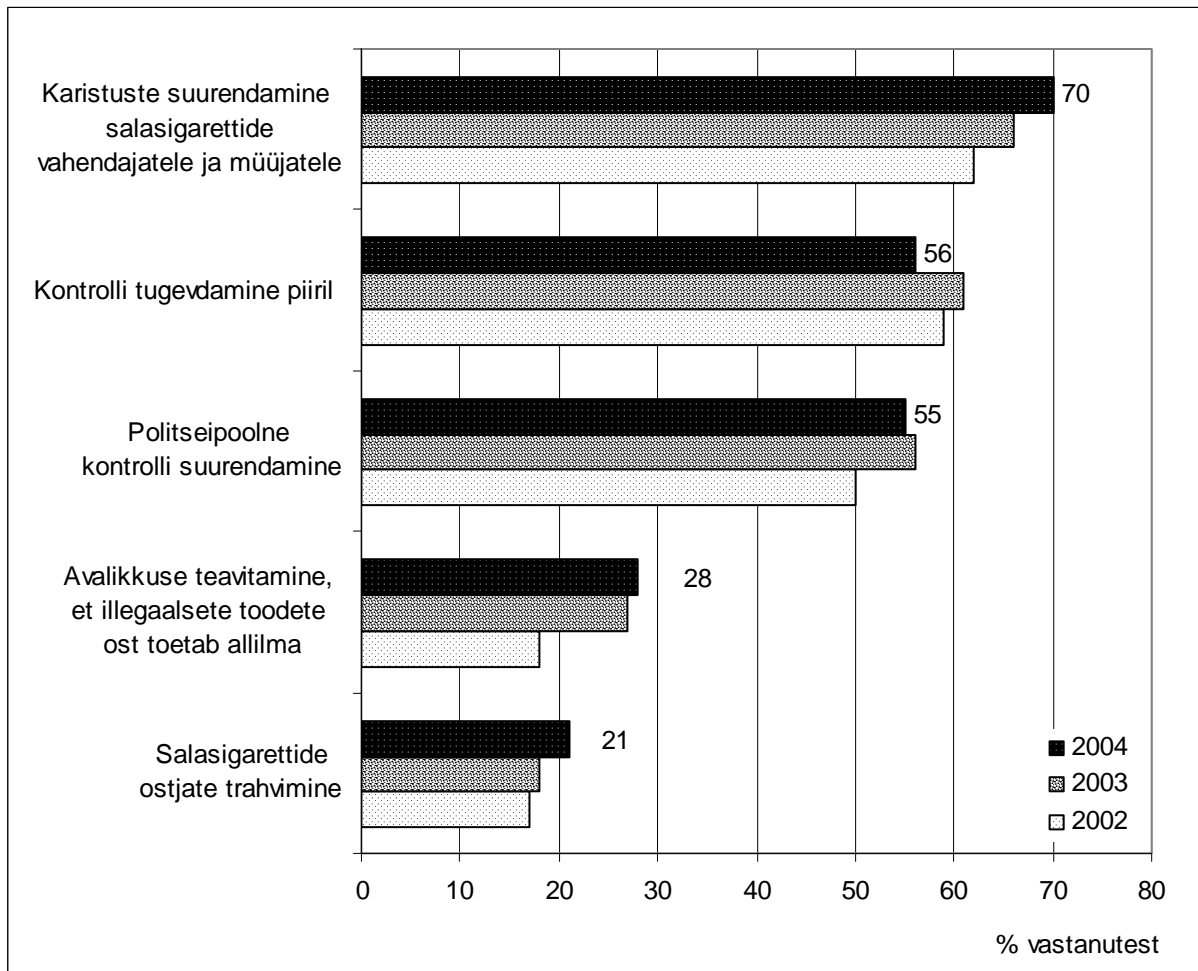
Antud tulemustest järeldub, et 1999. aastaga võrreldes on illegaalsete sigarettide osakaal langenud 10%-punkti, kuid viimastel aastatel on olukord olnud suhteliselt stabiilne. Suitsetajate hinnangute alusel on illegaalsete sigarettide osakaal 17% sigarettide kogutarbimises. Illegaalsete sigarettide turuosa ja selle muutuste kohta on kokkuvõtlikud järeldused tehtud järgnevas peatükis.

3.3. Sigarettide illegaalse kaubanduse piiramise meetodid

Küsitlusel uuriti elanike käest, milliseid meetodeid nad peavad kõige efektiivsemaks sigarettide illegaalse kaubanduse piiramisel, või kas üldse on elanike hinnangul vaja salakaubandust takistada. Tulemustest nähtub, et piiranguid peetakse vajalikuks, ainult 4% vastanutest arvas, et mitte midagi ei tuleks teha. Seejuures on elanikud salakaubanduse suhtes kõige liberaalsemad Kirde-Eestis, kus illegaalsete sigarettide kaubandus on enim levinud (9% vastanutest märkis, et salakaubandust pole vaja piirata).

Piirangutest on elanike hinnangul kõige efektiivsem karistuste suurendamine illegaalsete sigarettide vahendajatele ja müüjatele, antud meede on aasta-aastalt kogunud populaarsust juurde (vt joonis 3.3). Oluliseks peetakse ka ranget kontrolli nii politsei poolt kui piiril. Pingereas jääb tahapoole ettepanek, et avalikkust tuleks rohkem antud probleemast teavitada, samas on

antud meede muutunud viimastel aastatel mõnevõrra populaarsemaks. Erinevate piirangute vajadust märkisid küsitlusel rohkem nooremad (18-29 aastased) elanikud. Kõige vähem toetust on iga-aastaselt kogunud idee, et salasigarette ostjaid tuleks trahvida. Elanike lisettepanekute seas toodi jätkuvalt välja vajadust sigarettide aktsiisi vähendada, mis ei ole aga reaalne ettepanek, kuna aastani 2010 on ette nähtud iga-aastane aktsiisimäära kasv.

Joonis 3.3. Sigarettide illegaalse kaubanduse piiramise meetodid

4. ILLEGAALSETE SIGARETTIDE OSAKAAL SIGARETTITURUL

Illegaalsete sigarettide osakaalu leidmiseks üldises sigarettide tarbimises on eelnevates peatükkides analüüsitud Eesti elanike eksperthinnanguid ning nende isiklike kokkupuuteid illegaalsete sigarettidega. Järgnevalt on tehtud hinnangute võrdlus ning esitatud kokkuvõtlikud tulemused.

Elanike eksperthinnangute alusel oli illegaalsete toodete osakaal 34% sigarettide kogutarbimisest ja suitsetajate oma tarbimiskäitumise hinnangu alusel 17%. Seega erinevad hinnangud kahekordselt. Erinevate meetoditega leitud keskmised on mõjutatud mitmetest teguritest. Eksperthinnanguid mõjutab nii inimeste endi käitumine, igapäevaelust kogunev informatsioon, meedia kui ka asjaolu, et tegu on raskelt hinnatava probleemiga. Eksperthinnangutes hindavad inimesed elanikkonna üldist käitumist ning eksperthinnangud on enamasti ülehinnatud. Antud juhul on võimendavaks asjaoluks see, et suitsetamine on tervisele kahjulik ning juba seetõttu halb harjumus, samuti on halvustatav illegaalse kauba tarbimine. Samal põhjusel on hinnang enda käitumisele üldjuhul alahinnatud. Inimesed püüavad vähendada ning varjata oma sigarettide tarbimise näitajaid. Seejuures ei pruugi see alati olla tahtlik, enda käitumist püütakse alateadlikult näidata heast küljest ja paremana, kui see tegelikult on.

EKI hinnangul moodustasid 2004. aastal illegaalsed sigarettid 22-25% üldisest sigarettide siseturu mahust (mis on võrdsustatud kodumaise tarbimisega). Varasemate aastate hinnangud ning illegaalsete sigarettide turgu iseloomustavad näitajad on toodud tabelis 4.1.

Tabel 4.1. Sigarettide illegaalse kaubanduse maht ja arvestuslik maksutulukaotus

Näitaja	Ühik	1999 ¹	2000 ¹	2001	2002	2003	2004
Legaalsete sigarettide müük siseturule (sh turistide ostud)	mld sigaretti	2,25	1,94	1,94	2,29	2,33	2,04
Illegaalse kaubanduse osakaal siseturul	%	33	30	28	22-25	22-25	22-25
Sigarettide illegaalse kaubanduse keskmine maht	mld sigaretti	1,11	0,83	0,68	0,64	0,64	0,52-0,61
	mln krooni	333	271	238	228	248	246-290
Riigieelarvesse laekumata aktsiis	mln krooni	277	229	205	191	226	233
Riigieelarvesse laekumata käibemaks	mln krooni	110	90	80	72	82	86

¹ Eestis legaalselt soetatud ja reisijate poolt riigist välja viidud sigarettide statistika puudumise tõttu võivad illegaalse turu maht ja maksutulukaotused olla ülehinnatud välismaaga seotud ostude osakaalu võrra legaalsest sigarettiturust.

Legaalsete sigarettide kaubanduse andmed tuginevad vaid väliskaubanduse andmetele, kuna kohalik tubakatööstus puudub alates 1996. aastast. 2004. aastal müüdi Eestis 2,04 miljardit sigaretti, mis on 13% vähem kui 2003. aastal. Turistide poolt ostetud ja riigist välja viidud sigarettide kogus moodustas 2004. aastal sigarettide leegaalsest kaubandusest hinnanguliselt ca 10%.

Sigarettide illegaalse kaubanduse absoluutmahu väljaselgitamiseks on kasutatud leegaalsete sigarettide kodumaist tarbimist, st leegaalsest müügist on mahaarvatud turistide ostud ning saadud tulemus on võrdsustatud kodumaise tarbimisega. Kui 1990ndate lõpus hõlmasid illegaalsed sigarettid kolmandiku sigarettiturust, siis 2000ndatel on illegaalne kaubandus vähenenud. 2004. oli illegaalsete sigarettide osakaal hinnanguliselt 22-25% sigarettiturust, kuid 2003. aastaga võrreldes vähenes mõnevõrra illegaalsete sigarettide kogus. Sigarettide salakaubanduse maht oli 2004. aastal hinnanguliselt 246-290 miljonit krooni.

Sigarettide illegaalne kaubandus vähendab tasumata käibemaksu ja aktsiisi arvel riigieelarvesse laekuvaid maksusummasid (tubakaaktsiisist laekus 2004. aastal riigieelarvesse 917,9 miljonit krooni). Kui illegaalselt ostetud sigarettidelt oleks tasutud aktsiis (keskmiselt 9 kr paki kohta) ja 18%-line käibemaks, siis oleks riik saanud hinnanguliselt ca 319 miljonit krooni täiendavat maksutulu².

² Laekumata maksusummade arvestuse aluseks on võetud illegaalsete sigarettide turu osakaalu vahemikhinnangu alampiir.

KOKKUVÕTE

Eestis suitsetab küsitlusandmetel 27% täiskasvanutest ning 35% suitsetajatest on 2004. aastal ostnud illegaalseid sigarette, seejuures pidevalt 13%, vahetevahel 10% ning väga harva 12% suitsetajatest. Illegaalsete sigarettide ostjate osakaal vähenes 2000ndate alguses, kuid on jäänud viimastel aastatel stabiilseks. Samasugune trend on iseloomustanud ka salasigaretide ostmise sagedust. Sotsiaal-demograafiliste tunnuste lõikes on illegaalsete sigarettide ostjaid enam madalama hariduse ja väiksema sissetulekuga suitsetajate hulgas, piirkondlikult Kirde-Eesti suurtes linnades. Salasigaretide ostmisel on peamiseks ajendiks nende odavam hind: legaalsed sigaretid maksid 2004. aasta IV kvartalis keskmiselt 19,25 kr/pakk ning illegaalsed 9,50 kr/pakk.

Illegaalsete sigarettide peamised müügikohad on müüja kodu ja turud. Seejuures on Eesti elanikud (sh nii suitsetajad kui mitte-suitsetajad) üsna teadlikud, kus salasigarette müüakse või kes neid müüb. 29% vastanutest märkis küsitlusel, et teab illegaalsete sigarettide regulaarselt tegutsevat müügikohta või müüjat. Peaaegu iga teine vastanu teadis ka oma tutvusringkonnas inimesi, kes illegaalseid sigarette ostavad.

Illegaalsete sigarettide osakaal kogu sigaretiturust oli 2004. aastal EKI hinnangul 22-25%. Koguseliselt tähendab see, et 2004. aastal müüdi 0,52-0,61 miljardit salasigaretit, millede maksumus oli 246-290 miljonit krooni. Illegaalse kaubanduse tõttu jäi riigil 2004. aastal arvestuslikult saamata ca 319 miljonit krooni maksutulu (aktsiisi ja käibemaksu näol).

Elanike hinnangul on sigarettide illegaalse kaubanduse piiramine vajalik ning sarnaselt eelnevatele aastatele on kõige efektiivsemaks meetmeks nimetatud karistuste suurendamist illegaalsete sigarettide vahendajatele ning müüjatele. Samuti peetakse oluliseks kontrolli politsei poolt ja piiril.